

DIALOGORVM LIBER IX AD SERENVM DE TRANQVILLITATE ANIMI

I <Serenvs> Inquirenti mihi in me quaedam uitia apparebant, Seneca, in aperto posita, quae manu prenderem, quaedam obscuriora et in recessu, quaedam non continua sed ex interuallis redeuntia, quae uel molestissima dixerim, ut hostis uagos et ex occasionibus adsilientis, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse nec tamquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprendo (quare enim non uerum ut medico fatear?), nec bona fide liberatum me eis quae timebam et oderam nec rursus obnoxium; in statu ut non pessimo, ita maxime querulo et moroso positus sum: nec aegroto nec ualeo. Non est quod dicas omnium uirtutum tenera esse principia, tempore illis duramentum et robur accedere; non ignoro etiam quae in speciem laborant, dignitatem dico et eloquentiae famam et quidquid ad alienum suffragium uenit, mora conualescere – et quae ueras uires parant et quae ad placendum fuco quodam subornantur expectant annos donec paulatim colorem diurnitas ducat – sed ego uereor ne consuetudo, quae rebus adfert constantiam, hoc uitium mihi altius figat: tam malorum quam bonorum longa conuersatio amorem induit. Haec animi inter utrumque dubii nec ad recta fortiter nec ad praua uergentis infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum quam per partes ostendere; dicam quae accidant mihi, tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parsimoniae, fateor: placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata uestis, non ponderibus ac mille tormentis splendere cogentibus expressa sed domestica et uilis, nec seruata nec sumenda sollicite; placet cibus quem nec parent familiae nec spectent, non ante multos imperatus dies nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens arcessiti pretiosius, ubilibet non defuturus, nec patrimonio nec corpori grauis, non rediturus qua intrauerit; placet minister incultus et rudis uernula, argentum graue rustici patris sine ullo nomine artificis, et mensa non uarietate macularum conspicua nec per multas dominorum elegantium successiones ciuitati nota, sed in usum posita, quae nullius conuiuiae oculos nec uoluptate moretur nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, praestringit animum apparatus alicuius paedagogii, diligentius quam in tralatu uestita et auro culta mancipia et agmen seruorum nitentium, iam domus etiam qua calcatur pretiosa et diuitiis per omnes angulos dissipatis tecta ipsa fulgentia et adsectator comesque patrimoniorum pereuntium populus; quid perlucentis ad imum aquas et circumfluentis ipsa conuiuia, quid epulas loquar scaena sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ uenientem multo splendore luxuria et undique circumsonuit: paulum titubat acies, facilius aduersus illam animum quam oculos attollo; recedo itaque non peior sed tristior, nec inter illa friuola mea tam altus incedo tacitusque morsus subit et dubitatio numquid illa meliora sint. Nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet imperia praeceptorum sequi et in mediam ire rem publicam; placet honores fascisque non scilicet purpura aut uirgis abductum capessere, sed ut amicis propinquisque et omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior utiliorque sim. Promptus [sim positum] sequor Zenona, Cleanthen, Chrysippum, quorum tamen nemo ad rem publicam accessit, et nemo non misit. Vbi aliquid animum insolitum arietari percussit, ubi aliquid occurrit aut indignum, ut in omni uita humana multa sunt, aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno aestimandae poposcerunt, ad otium conuertor et, quemadmodum pecoribus fatigatis quoque, uelocior domum gradus est. Placet intra parietes suos uitam coercere: 'nemo ullum auferat diem nihil dignum tanto inpendio redditurus; sibi ipse animus haereat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet; ametur expers publicae priuataeque curae tranquillitas.' Sed ubi lectio fortior erexit animum et aculeos subdiderunt exempla nobilia, prosilire libet in forum, commodare alteri uocem, alteri operam, etiam si nihil profuturam, tamen conaturam prodesse, alicuius coercere [in foro] superbiam male secundis rebus elati. In studiis puto mehercules melius esse res ipsas intueri et harum causa loqui, ceterum uerba rebus permittere, ut qua duxerint hac inelaborata sequatur oratio: 'quid opus est saeculis duratura

componere? Vis tu non id agere ne te posterius taceant? Morti natus es, minus molestiarum
 14 aliquid simplici stilo scribe: minore labore opus est studentibus in diem.' Rursus ubi se
 animus cogitationum magnitudine leuauit, ambitiosus in uerba est altiusque ut spirare ita
 eloqui gestit et ad dignitatem rerum exit oratio; oblitus tum legis pressiorisque iudicii 5
 15 sublimius feror et ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec
 me sequitur bonae mentis infirmitas. †Cui† ne paulatim defluam uereor, aut, quod est
 sollicitius, ne semper casuro similis pendeam et plus fortasse sit quam quod ipse peruideo;
 16 familiariter enim domestica aspiciamus et semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse
 ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse, nisi quaedam in se dissimulassent, 10
 quaedam opertis oculis transiluissent. Non est enim quod magis aliena <nos> iudices
 adulatione perire quam nostra. Quis sibi uerum dicere ausus est? Quis non inter
 17 laudantium blandientiumque positus greges plurimum tamen sibi ipse adsentatus est? Rogo
 itaque, si quod habes remedium quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum me putes qui
 tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos <hos> motus animi nec quicquam 15
 tumultuosi adferentis scio; ut uera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non
 tempestate uexor sed nausea: detrahe ergo quidquid hoc est mali et succurre in conspectu
 terrarum laboranti.

II{<Seneca>} Quaero mehercules iam dudum, Serene, ipse tacitus, cui talem adfectum
 animi similem putem, nec ulli propius admouerim exemplo quam eorum qui ex longa et 20
 graui uoletudine expliciti motiunculis leuibusque interim offensis perstringuntur et, cum
 reliquias effugerunt, suspicionibus tamen inquietantur medicisque iam sani manum
 porrigunt et omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum
 2 est corpus, sed sanitati parum adsueuit, sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris,
 utique cum ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus quae iam 25
 transcucurrimus, ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauis, sed illo quod
 3 ultimum uenit, ut fidem tibi habeas et recta ire te uia credas, nihil auocatus transuersis
 multorum uestigiis passim discurrentium, quorundam circa ipsam errantium uiam. Quod
 desideras autem magnum et summum est deoque uicinum, non concuti. Hanc stabilem
 animi sedem Graeci eÙqum...an uocant, de qua Democriti uolumen egregium est, ego 30
 tranquillitatem uoco; nec enim imitari et transferre uerba ad illorum formam necesse est:
 4 res ipsa de qua agitur aliquo signanda nomine est, quod appellationis Graecae uim debet
 habere, non faciem. Ergo quaerimus quomodo animus semper aequali secundoque cursu
 eat propitiusque sibi sit et sua laetus aspiciat et hoc gaudium non interrumpat, sed placido
 statu maneat nec attollens se umquam nec deprimens: id tranquillitas erit. Quomodo ad 35
 5 hanc perueniri possit in uniuersum quaeramus: sumes tu ex publico remedio quantum uoles.
 Totum interim uitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam;
 simul tu intelleges quanto minus negotii habeas cum fastidio tui quam ii quos ad
 6 professionem speciosam alligatos et sub ingenti titulo laborantis in sua simulatione pudor
 magis quam uoluntas tenet. Omnes in eadem causa sunt, et hi qui leuitate uexantur ac 40
 taedio adsiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt, et illi
 qui marcent et oscitantur. Adice eos qui non aliter quam quibus difficilis somnus est uersant
 se et hoc atque illo modo componunt donec quietem lassitudine inueniant: statum uitae
 suae reformando subinde in eo nouissime manent in quo illos non mutandi odium sed
 7 senectus ad nouandum pigra deprendit. Adice et illos qui non constantiae uitio parum leues 45
 sunt sed inertiae, et uiuunt non quomodo uolunt sed quomodo coeperunt. Innumerabiles
 deinceps proprietates sunt sed unus effectus uitii, sibi displicere. Hoc oritur ab intemperie
 animi et cupiditatibus timidis aut parum prosperis, ubi aut non audent quantum
 concupiscunt aut non consequuntur et in spem toti prominent; semper instabiles mobilesque
 sunt, quod necesse est accidere pendentibus. Ad uota sua omni uia tendunt et inhonesta se 50

ac difficilia docent coguntque, et ubi sine praemio labor est, torquet illos inritum dedecus,
8 nec dolent praua se <sed> frustra uoluisse. Tunc illos et paenitentia coepti tenet et
 incipiendi timor subrepatque illa animi iactatio non inuenientis exitum, quia nec imperare
 cupiditatibus suis nec obsequi possunt, et cunctatio uitae parum se explicantis et inter
9 destituta uota torpentis animi situs. Quae omnia grauiora sunt, ubi odio infelicitatis 5
 operosae ad otium perfrugerunt, ad secreta studia, quae pati non potest animus ad ciuilia
 erectus agendique cupidus et natura inquires, parum scilicet in se solaciorum habens; ideo,
 detractis oblectationibus quas ipsae occupationes discurrentibus praebent, domum
10 solitudinem parietes non fert, inuitus aspicit se sibi relictum. Hinc illud est taedium et 10
 displicentia sui et nusquam residentis animi uolutatio et otii sui tristis atque aegra patientia,
 utique ubi causas fateri pudet et tormenta introsus egit uerecundia, in angusto inclusae
 cupiditates sine exitu se ipsae strangulant; inde maeror marcorque et mille fluctus mentis
 incertae, quam spes inchoatae suspensam habent, deploratae tristem; inde ille adfectus
 otium suum detestantium querentiumque nihil ipsos habere quod agant et alienis
11 incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia et omnes destrui cupiunt, 15
 quia se non potuere prouehere; ex hac deinde auersatione alienorum processuum et suorum
 desperatione obirascens fortunae animus et de saeculo querens et in angulos se retrahens et
 poenae incubans suae, dum illum taedet sui pigetque. Natura enim humanus animus agilis
 est et pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se abstrahendique materia est, gratior
 pessimis quibusque ingeniis quae occupationibus libenter deteruntur; ut ulcera quaedam 20
 nocituras manus adpetunt et tactu gaudent et foedam corporum scabiem delectat quidquid
 exasperat, non aliter dixerim his mentibus in quas cupiditates uelut mala ulcera eruperunt
12 uoluptati esse laborem uexationemque. Sunt enim quaedam quae corpus quoque nostrum
 cum quodam dolore delectent, ut uersare se et mutare nondum fessum latus et alio atque 25
 alio positu uentilari: qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in
 uarios habitus se ipse componens, quod proprium aegri est, nihil diu pati et mutationibus ut
13 remediis uti. Inde peregrinationes suscipiuntur uagae et litora pererrantur et modo mari se
 modo terra experitur semper praesentibus infesta leuitas. 'Nunc Campaniam petamus.' Iam
 delicata fastidio sunt: 'inculta uideantur, Bruttios et Lucaniae saltus persequamur.' Aliquid
 tamen inter deserta amoeni requiritur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium 30
 squalore releuentur: 'Tarentum petatur laudatusque portus et hiberna caeli mitioris et regio
 uel antiquae satis opulenta turbae.' 'Iam flectamus cursum ad urbem': nimis diu a plausu et
14 fragore aures uacauerunt, iuuat iam et humano sanguine frui. Aliud ex alio iter suscipitur et
 spectacula spectaculis mutantur. Vt ait Lucretius,

hoc se quisque modo semper fugit. [Lucr. 3.1068] 35

15 Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse et urget grauissimus comes. Itaque scire
 debemus non locorum uitium esse quo laboramus, sed nostrum: infirmi sumus ad omne
 tolerandum, nec laboris patientes nec uoluptatis nec nostri nec ullius rei diutius. Hoc
 quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando in eadem reuoluebantur et non
 reliquerant nouitati locum: fastidio esse illis coepit uita et ipse mundus et subit illud 40
 tabidarum deliciarum: 'quousque eadem?'

III Aduersus hoc taedium quo auxilio putem utendum quaeris. Optimum erat, ut ait
 Athenodorus, actione rerum et rei publicae tractatione et officiis ciuilibus se detinere. Nam
 ut quidam sole atque exercitatione et cura corporis diem educunt athleticque longe 45
 utilissimum est lacertos suos roburque, cui se uni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire,
 ita uobis animum ad rerum ciuiliu certamen parantibus in opere esse [non] longe
 pulcherrimum est; nam cum utilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat,
 simul et exercetur et proficit qui in mediis se officiis posuit communia priuataque pro

2 facultate administrans. 'Sed quia in hac' inquit 'tam insana hominum ambitione tot
calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta simplicitas est et plus futurum
semper est quod obstat quam quod succedat, a foro quidem et publico recedendum est, sed
habet ubi se etiam in priuato laxè explicet magnus animus; nec ut leonum animaliumque
3 impetus caueis coercetur, sic hominum, quorum maximae in seducto actiones sunt. Ita 5
tamen delituerit ut, ubicumque otium suum absconderit, prodesse uelit singulis uniuersisque
ingenio uoce consilio; nec enim is solus rei publicae prodest qui candidatos extrahit et
tuetur reos et de pace belloque censet, sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum
praeceptorum inopia uirtutem instillat animis, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentis
4 prensat ac retrahit et, si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An 10
ille plus praestat qui inter peregrinos et ciues aut urbanus praetor adeuntibus adsectoris
uerba pronuntiat quam qui quid sit iustitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid
mortis contemptus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bonum sit bona conscientia?
5 Ergo si tempus in studia conferas quod subduxeris officiis, non deserueris nec munus
detrectaueris. Neque enim ille solus militat qui in acie stat et cornu dextrum laeuumque 15
defendit, sed <et> qui portas tuetur et statione minus periculosa, non otiosa tamen fungitur
uigiliasque seruat et armamentario praest; quae ministeria, quamuis incruenta sint, in
6 numerum stipendiorum ueniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne uitae fastidium effugeris
nec noctem fieri optabis taedio lucis, nec tibi grauis eris nec aliis superuacuis; multos in
amicitiam adtrahes adfluetque ad te optumus quisque. Numquam enim quamuis obscura 20
7 uirtus latet, sed mittit sui signa: quisquis dignus fuerit uestigiis illam colliget. Nam si
omnem conuersationem tollimus et generi humano renuntiamus uiuimusque in nos tantum
conuersi, sequetur hanc solitudinem omni studio carentem inopia rerum agendarum:
incipiemus aedificia alia ponere, alia subuertere et mare summouere et aquas contra
difficultatem locorum educere et male dispensare tempus quod nobis natura consumendum 25
8 dedit. Alii parce illo utimur, alii prodige; alii sic inpendimus ut possimus rationem reddere,
alii ut nullas habeamus reliquias, qua re nihil turpius est. Saepe grandis natu senex nullum
aliud habet argumentum quo se probet diu uixisse praeter aetatem.'

IV Mihi, carissime Serene, nimis uidetur summisisse temporibus se Athenodorus, nimis
cito refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum, sed sensim relato gradu et saluis 30
signis, salua militari dignitate: sanctiores tutioresque sunt hostibus suis qui in fidem cum
2 armis ueniunt. Hoc puto uirtuti faciendum studiosoque uirtutis: si praeualebit fortuna et
praecidet agendi facultatem, non statim auersus inermisque fugiat latebras quaerens, quasi
ullus locus sit quo non possit fortuna persequi, sed parcius se inferat officiis et cum dilectu
3 inueniat aliquid in quo utilis ciuitati sit. Militare non licet: honores petat. Priuato uiuendum 35
est: sit orator. Silentium indictum est: tacita aduocatione ciues iuuet. Periculosum etiam
ingressu forum est: in domibus, in spectaculis, in conuiujs bonum contubernalem, fidelem
4 amicum, temperantem conuiuam agat. Officia ciuis amisit: hominis exerceat. Ideo magno
animo nos non unius urbis moenibus clusimus sed in totius orbis commercium emisimus
patriamque nobis mundum professi sumus, ut liceret latiore uirtuti campum dare. 40
Praeclusum tibi tribunal est et rostris prohiberis aut comitijs: respice post te quantum
latissimarum regionum pateat, quantum populorum; numquam ita tibi magna pars
5 obstruetur ut non maior relinquatur. Sed uide ne totum istud tuum uitium sit; non uis enim
nisi consul aut prytanis aut ceryx aut sufes administrare rem publicam. Quid si militare
nolis nisi imperator aut tribunus? Etiam si alii primam frontem tenebunt, te sors inter 45
6 triarios posuerit, inde uoce adhortatione exemplo animo milita: praecisis quoque manibus
ille in proelio inuenit quod partibus conferat qui stat tamen et clamore iuuat. Tale quiddam
facias: si a prima te rei publicae parte fortuna summouerit, stes tamen et clamore iuues et,
si quis fauces oppresserit, stes tamen et silentio iuues. Numquam inutilis est opera ciuis
7 boni: auditus uisusque, uultu nutu obstinatione tacita incessuque ipso prodest. Vt salutaria 50

quaedam citra gustum tactumque odore proficiunt, ita uirtus utilitatem etiam ex longinquo et latens fundit. Siue spatiatur et se utitur suo iure, siue precarios habet excessus cogiturque uela contrahere, siue otiosa mutaque est et <in> angusto circumsaepa, siue adaperata, in quocumque habitu est, prodest. Quid tu parum utile putas exemplum bene quiescentis?

- 8 Longe itaque optimum est miscere otium rebus, quotiens actiuosa uita inpedimentis fortuitis aut ciuitatis condicione prohibebitur; numquam enim usque eo interclusa sunt omnia ut nulli actioni locus honestae sit. 5

V Numquid potes inuenire urbem miseriorem quam Atheniensium fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent? Mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant nec finem ideo faciebant, sed inritabat se ipsa saeuitia. In qua ciuitate erat Areos pagos, religiosissimum iudicium, in qua senatus populusque senatu similis, coibat cotidie carnificum triste collegium et infelix curia tyrannis angustabatur: poteratne illa ciuitas conquiescere in qua tot tyranni erant quot <satis> satellites essent? Ne spes quidem ulla recipiendae libertatis animis poterat offerri, nec ulli remedio locus apparebat contra tantam uim malorum; unde enim miserae ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat et lugentis patres consolabatur et desperantis de re publica exhortabatur et diuitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosae auaritiae paenitentiam et imitari uolentibus magnum circumferabat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenae ipsae in carcere occiderunt, et qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libertas non tulit: licet scias et in adflicta re publica esse occasionem sapienti uiro ad se proferendum et in florenti ac beata pecuniam inuidiam, mille alia inertia uitia regnare. Vt cumque ergo se res publica dabit, ut cumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos aut contrahemus, utique mouebimus nec alligati metu torpebimus. Immo ille uir fuerit qui periculis undique imminentibus, armis circa et catenis frementibus, non adliserit uirtutem nec absconderit; non est enim seruare se obruere. <Vere>, ut opinor, Curius Dentatus aiebat malle esse se mortuum quam uiuere: ultimum malorum est e uiuorum numero exire antequam moriaris. Sed faciendum erit, si in rei publicae tempus minus tractabile incideris, ut plus otio ac litteris uindices, nec aliter quam in periculosa nauigatione subinde portum petas, nec expectes donec res te dimittant sed ab illis te ipse diiungas. 30

- VI Inspecere autem debemus primum nosmet ipsos, deinde ea quae adgrediemur negotia, deinde eos quorum causa aut cum quibus. Ante omnia necesse est se ipsum aestimare, quia fere plus nobis uidemur posse quam possumus: alius eloquentiae fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit quam ferre posset, alius infirmum corpus laborioso pressit officio. Quorundam parum idonea est uerecundia rebus ciuilibus, quae firmam frontem desiderant; quorundam contumacia non facit ad aulam; quidam non habent iram in potestate et illos ad temeraria uerba quaelibet indignatio effert; quidam urbanitatem nesciunt continere nec periculosus abstinent salibus: omnibus his utilior negotio quies est; ferox inpatiensque natura inritamenta nociturae libertatis euitet. Aestimanda sunt deinde ipsa quae adgredimur, et uires nostrae cum rebus quas temptaturi sumus comparandae. Debet enim semper plus esse uirium in actore quam in opere: necesse est opprimant onera quae ferente maiora sunt. Quaedam praeterea non tam magna sunt negotia quam fecunda multumque negotiorum ferunt: et haec refugienda sunt ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur, nec accedendum eo unde liber regressus non sit; iis admouenda manus est quorum finem aut facere aut certe sperare possis, relinquenda quae latius actu procedunt nec ubi proposueris desinunt. 45

VII Hominum utique dilectus habendus est, an digni sint quibus partem uitae nostrae inpendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat; quidam enim ultro officia nobis

2 nostra inputant. Athenodorus ait ne ad cenam quidem se iturum ad eum qui sibi nil pro hoc
debiturus sit. Puto intellegis multo minus ad eos iturum qui cum amicorum officiis paria
mensa faciunt, qui fericula pro congiariis numerant, quasi in alienum honorem
intemperantes sint: deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta.
*Considerandum est utrum natura tua agendis rebus an otioso studio contemplationique
aptior sit, et eo inclinandum quo te uis ingenii feret: Isocrates Ephorum iniecta manu a
foro subduxit, utiliore componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent
3 coacta ingenia; reluctantem natura inritus labor est.* Nihil tamen aequale oblectauerit animum
quam amicitia fidelis et dulcis. Quantum bonum est ubi praeparata sunt pectora in quae
tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum
sermo sollicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet,
conspetus ipse delectet! Quos scilicet uacuos, quantum fieri poterit, a cupiditatibus
4 eligemus; serpunt enim uitia et in proximum quemque transiliunt et contactu nocent. Itaque
ut [quod] in pestilentia curandum est ne correptis iam corporibus et morbo flagrantibus
adsideamus, quia pericula trahemus adflatuque ipso laborabimus, ita in amicorum legendis
ingeniis dabimus operam ut quam minime inquinatos adsumamus: initium morbi est aegris
sana miscere. Nec hoc praeceperim tibi, ut neminem nisi sapientem sequaris aut adtrahas.
5 Vbi enim istum inuenies quem tot saeculis quaerimus? Pro optimo sit minime malus. Vix
tibi esset facultas dilectus felicioris, si inter Platonas et Xenophontas et illum Socratici fetus
prouentum bonos quaereres, aut si tibi potestas Catonianae fieret aetatis, quae plerosque
dignos tulit qui Catonis saeculo nascerentur (sicut multos peiores quam umquam alias
maximorumque molitores scelerum; utraque enim turba opus erat ut Cato posset intellegi:
habere debuit et bonos quibus se adprobaret et malos in quibus uim suam experiretur):
6 nunc uero in tanta bonorum egestate minus fastidiosa fiat electio. Praecipue tamen uidentur
tristes et omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querellas placet. Constet illi licet
fides et beniuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus et omnia gemens.

VIII Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum aerumnarum materiam; nam si
omnia alia quibus angimur compares, mortes aegrotationes metus desideria dolorum
laborumque patientiam, cum iis quae nobis mala pecunia nostra exhibet, haec pars multum
2 praegrauabit. Itaque cogitandum est quanto leuior dolor sit non habere quam perdere: et
intellegemus paupertati eo minorem tormentorum quo minorem damnorum esse materiam.
Erras enim si putas animosius detrimenta diuites ferre: maximis minimisque corporibus par
3 est dolor uulneris. Bion eleganter ait non minus molestum esse caluis quam comatis pilos
uelli. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum; utriusque enim
pecunia sua obhaesit nec sine sensu reuelli potest. Tolerabilius autem est, ut dixi,
faciliusque non acquirere quam amittere, ideoque laetiores uidebis quos numquam fortuna
4 respexit quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, uir ingentis animi, et effecit ne quid sibi
eripi posset. Tu istud paupertatem inopiam egestatem uoca, quod uoles ignominiosum
securitati nomen inpone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris cui
nihil pereat. Aut ego fallor aut regnum est inter auaros circumscriptores latrones plagarios
5 unum esse cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare
et de deorum immortalium statu, an parum beate degant quod illis nec praedia nec horti
sint nec alieno colono rura pretiosa nec grande in foro fenus. Non te pudet, quisquis diuitiis
adstupes? Respice aedem mundum: nudos uidebis deos, omnia dantis, nihil habentis.
6 Hunc tu pauperem putas an dis immortalibus similem qui se fortuitis omnibus exiit?
Felicior tu Demetrium Pompeianum uocas, quem non puduit locupletiore esse
Pompeio? Numerus illi cotidie seruorum uelut imperatori exercitus referebatur, cui iam
7 dudum diuitiae esse debuerant duo uicarii et cella laxior. At Diogeni seruus unicus fugit nec
eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. 'Turpe est' inquit 'Manen sine Diogene
posse uiuere, Diogenem sine Mane non posse.' Videtur mihi dixisse: 'age tuum negotium,

8 fortuna, nihil apud Diogenen iam tui est: fugit mihi seruus, immo liber abii.' Familia petit
uestiarium uictumque, tot uentres audivissimorum animalium tuendi sunt, emenda uestis et
9 ille felicius qui nihil ulli debet nisi cui facillime negat, sibi! Sed quoniam non est nobis
tantum roboris, angustanda certe sunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunae simus 5
expositi. Habiliora sunt corpora in bello quae in arma sua contrahi possunt quam quae
superfunduntur et undique magnitudo sua uulneribus obiecit: optimus pecuniae modus est
qui nec in paupertatem cadit nec procul a paupertate discedit.

IX Placebit autem haec nobis mensura, si prius parsimonia placuerit, sine qua nec ullae
opes sufficiunt, nec ullae non satis patent, praesertim cum in uicino remedium sit et possit 10
2 ipsa paupertas in diuitias se aduocata frugalitate conuertere. Adsuescamus a nobis remouere
pompam et usus rerum, non ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua
necesse est fluat; discamus membris nostris inniti, cultum uictumque non ad noua exempla
componere, sed ut maiorum mores suadent; discamus continentiam augere, luxuriam
coercere, gloriam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis aspicere, 15
frugalitatem colere †etiam si mulos pudebit ei plus†, desideriiis naturalibus paruo parata
remedia adhibere, spes effrenatas et animum in futura imminentem uelut sub uinculis
3 habere, id agere ut diuitias a nobis potius quam a fortuna petamus. Non potest umquam
tanta uarietas et iniquitas casuum ita depelli ut non multum procellarum inruat magna
armamenta pendentibus; cogendae in artum res sunt ut tela in uanum cadant, ideoque exilia 20
interim calamitatesque in remedium cessare et leuioribus incommodis grauiora sanata sunt.
Vbi parum audit praecepta animus nec curari mollius potest, quidni consulatur ei, si
paupertas et ignominia et rerum euersio adhibetur, malo malum opponitur? Adsuescamus
ergo cenare posse sine populo et seruis paucioribus seruire et uestes parare in quod inuentae
sunt et habitare contractius. Non in cursu tantum circique certamine, sed in his spatiis uitae 25
4 interius flectendum est. Studiorum quoque quae liberalissima inpensa est tam diu rationem
habet quam diu modum. Quo innumerabiles libros et bybliotheas, quarum dominus uix
tota uita indices perlegit? onerat discentem turba, non instruit, multoque satius est paucis te
5 auctoribus tradere quam errare per multos. Quadraginta milia librorum Alexandriae
arserunt; pulcherrimum regiae opulentiae monumentum alius laudauerit, sicut T. Liuius, qui 30
elegantiae regum curaque egregium id opus ait fuisse: non fuit elegantia illud aut cura, sed
studiosa luxuria, immo ne studiosa quidem, quoniam non in studium sed in spectaculum
comparauerant, sicut plerisque ignaris etiam puerilium litterarum libri non studiorum
instrumenta sed cenationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil
6 in apparatus. 'Honestius' inquis 'hoc se inpensae quam in Corinthia pictasque tabulas 35
effuderint.' Vitiosum est ubique quod nimium est. Quid habes cur ignoscas homini armaria
<e> citro atque ebore captanti, corpora conquirenti aut ignotorum auctorum aut
inprobatorum et inter tot milia librorum oscitanti, cui uoluminum suorum frontes maxime
7 placent titulique? Apud desidiosissimos ergo uidebis quidquid orationum historiarumque
est, tecto tenus exstructa loculamenta; iam enim inter balnearia et thermas bybliothea 40
quoque ut necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si studiorum nimia
cupidine erraretur: nunc ista conquisita, cum imaginibus suis discripta [et] sacrorum opera
ingeniorum in speciem et cultum parietum comparantur.

X At in aliquod genus uitae difficile incidisti et tibi ignoranti uel publica fortuna uel
priuata laqueum inpegit quem nec soluere possis nec rumpere: cogita compeditos primo 45
aegre ferre onera et impedimenta crurum; deinde, ubi non indignari illa sed pati
proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere
uitae oblectamenta et remissiones et uoluptates, si uolueris mala putare leuia potius quam
2 inuidiosa facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quae, cum sciret quibus

aerumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem uim
3 adsiduitas haberet quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus: aliorum aurea catena est, laxa, aliorum arta et sordida, sed quid refert? eadem custodia uniuersos circumdedit alligatique sunt etiam qui alligauerunt, nisi forte tu leuiorem in sinistra catenam
4 putas. Alium honores, alium opes uinciunt; quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit; quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua; quosdam exilia uno loco tenent, quosdam sacerdotia: omnis uita seruitium est. Adsuescendum est itaque conditioni suae et quam minimum de illa querendum et quidquid habet circa se commodi adprendendum: nihil tam acerbum est in quo non aequus animus solacium inueniat.
5 Exiguae saepe areae in multos usus discribentis arte patuerunt et quamuis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt et dura molliri et angusta laxari et grauia scite ferentis minus premere. Non sunt praeterea cupiditates in longinqua mittendae, sed in uicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis iis quae aut non possunt fieri aut difficulter possunt, prope posita speique nostrae adludentia sequamur, sed sciamus omnia aequae leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter uana. Nec inuideamus altius stantibus: quae excelsa uidebantur praerupta sunt. Illi rursus quos sors iniqua in ancipiti posuit tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis et fortunam suam quam maxime poterunt in planum deferendo. Multi quidem sunt quibus necessario haerendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt nisi cadendo descendere, sed hoc ipsum testentur maximum onus suum esse quod aliis graues esse cogantur, nec subleuatos se sed suffixos; iustitia mansuetudine humanitate, larga et benigna manu praeparent multa ad secundos casus praesidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tamen aequae nos ab his animi fluctibus uindicauerit quam semper aliquem incrementis terminum figere, nec fortunae arbitrium desinendi dare, sed ipsos multo quidem citra [exempla hortentur] consistere; sic et aliquae cupiditates animum acuent et finitae non in inensum incertumque producent.

XI Ad imperfectos et mediocres et male sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide nec pedetemptim ambulandum est; tanta enim fiducia sui est ut obuiam fortunae ire non dubitet nec umquam loco illi cessurus sit. Nec habet ubi illam timeat, quia non mancipia tantum possessionesque et dignitatem sed corpus quoque suum et oculos et manum et quidquid cariorem uitam facit seque ipsum inter precaria numerat
2 uiuitque ut commodatus sibi et reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo uilis est sibi quia scit se suum non esse, sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte quam religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandoque autem reddere iubebitur,
3 non queretur cum fortuna sed dicet: 'gratias ago pro eo quod possedi habuique. Magna quidem res tuas mercede colui, sed quia ita imperas, do, cedo gratus libensque. Si quid habere me tui uolueris etiamnunc, seruabo; si aliud placet, ego uero factum signatumque argentum, domum familiamque meam reddo, restituo.' Appellauerit natura quae prior nobis credit, et huic dicemus: 'recipe animum meliorem quam dedisti; non tergiuersor nec refugio; paratum habes a uolente quod non sentienti dedisti: aufer.' Reuerti unde ueneris quid graue est? male uiuet quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est et spiritus inter uilia numerandus. Gladiatores, ut ait Cicero, inuisos habemus, si omni modo uitam inpetrare cupiunt; fauemus, si contemptum eius prae se ferunt. Idem euenire nobis scias; saepe enim causa moriendi est timide mori. Fortuna illa, quae ludos sibi facit, 'quo' inquit 'te reseruem, malum etvtrepidum animal? Eo magis conuulneraberis et confodieris, quia nescis praebere iugulum; at tu et uiues diutius et morieris expeditius qui ferrum non subducta ceruice nec manibus oppositis sed animose recipis.' Qui mortem timebit nihil umquam pro homine uiuo faciet; at qui sciet hoc sibi cum conciperetur statim condictum, uiuet ad formulam et simul illud quoque eodem animi

robore praestabit, ne quid ex iis quae eueniunt subitum sit. Quidquid enim [si] fieri potest quasi futurum sit prospiciendo malorum omnium impetus molliet, qui ad praeparatos expectantesque nihil adferunt noui, securis et beata tantum sperantibus graues ueniunt.

- 7 Morbus est, captiuitas ruina ignis: nihil horum repentinum est; sciebam in quam tumultuosum me contubernium natura clusisset. Totiens in uicinia mea conclamatum est; 5
totiens praeter limen inmaturas exequias fax cereusque praecessit; saepe a latere ruentis aedificii fragor sonuit; multos ex iis quos forum curia sermo mecum contraxerat nox abstulit et †iunctas sodalium manus copulatas† interscidit: mirer ad me aliquando pericula accessisse quae circa me semper errauerint? Magna pars hominum est quae nauigatura de
8 tempestate non cogitat. Numquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publilius, tragicis 10
comicisque uehementior ingeniis quotiens mimicas ineptias et uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia coturno, non tantum sipario, fortiora et hoc ait:

cuius potest accidere quod cuiquam potest. [Publil. C 34 Meyer]

Hoc si quis in medullas demiserit et omnia aliena mala, quorum ingens cotidie copia est, sic aspexerit tamquam liberum illis et ad se iter sit, multo ante se armabit quam petatur; 15

- 9 sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. 'Non putauit hoc futurum' et 'umquam tu hoc euenturum credidisses?' Quare autem non? Quae sunt diuitiae quas non egestas et fames et mendicitas a tergo sequatur? Quae dignitas cuius non praetextam et augurale et lora patricia sordes comitentur et exprobratio notae et mille maculae et extrema contemptio? Quod regnum est cui non parata sit ruina et proculcatio et dominus et carnifex? 20
Nec magnis ista interuallis diuisa, sed horae momentum interest inter solium et aliena
10 genua. Scito ergo omnem condicionem uersabilem esse et quidquid in ullum incurrit posse in te quoque incurrere. Locuples es: numquid diuitior Pompeio? Cui cum Gaius, uetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Caesaris domum ut suam cluderet, defuit panis, aqua. Cum tot flumina possideret in suo orientia, in suo cadentia, mendicauit stilicidia; fame ac 25
11 siti periit in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es: numquid aut tam magnis aut tam insperatis aut tam uniuersis quam Seianus? Quo die illum senatus deduxerat populus in frustra diuisit; in quem quidquid
12 congeri poterat di hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit quod carnifex traheret. Rex es: non ad Croesum te mittam, qui rogam suum et accendi uiuus et extinguere uidit, factus 30
non regno tantum, etiam morti suae superstes, non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat spectauit: Ptolemaeum Africae regem, Armeniae Mithridaten inter Gaianas custodias uidimus; alter in exilium missus est, alter ut meliore fide mitteretur optabat. In tanta rerum susum ac deosum euntium uersatione si non quidquid fieri potest pro futuro habes, das in te uires rebus aduersis, quas infregit quisquis prior uidit. 35

XII Proximum ab his erit ne aut in superuacuis aut ex superuacuo laboremus, id est ne quae aut non possumus consequi concupiscamus aut adepti uanitatem cupiditatum nostrarum sero post multum sudorem intellegamus, id est ne aut labor inritus sit sine effectu aut effectus labore indignus; fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit aut

- 2 successus pudet. Circumcidenda concursatio, qualis est magnae parti hominum domos et theatra et fora pererrantium: alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem e domo interrogaueris 'quo tu? quid cogitas?' respondebit tibi
3 'non mehercules scio; sed aliquos uidebo, aliquid agam.' Sine proposito uagantur quaerentes negotia nec quae destinauerunt agunt sed in quae incucurrerunt; inconsultus illis uanusque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quae in summum cacumen et inde in
4 imum inanes aguntur: his plerique similem uitam agunt, quorum non inmerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usque eo inpellunt obuios et se aliosque praecipitant, cum interim cucurrerunt aut salutari 45

aliquem non resalutaturum aut funus ignoti hominis prosecuturi aut ad iudicium saepe litigantis aut ad sponsalia saepe nubentis et lecticam adsectati quibusdam locis etiam tulerunt; dein domum cum superuacua redeuntes lassitudine iurant nescire se ipsos quare
5 exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa uestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos sed insanos falsae rerum imagines 5
6 agitant; nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur: proritat illos alicuius rei species, cuius uanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo unumquemque ex his qui ad augendam turbam exeunt inanes et leues causae per urbem circumducunt; nihilque habentem in quod laboret lux orta expellit et, cum multorum frustra liminibus inlisis nomenclatores
7 persalutauit, a multis exclusus neminem ex omnibus difficilium domi quam se conuenit. Ex 10
hoc malo dependet illud taeterrimum uitium, auscultatio et publicorum secretorumque inquisitio et multarum rerum scientia quae nec tuto narrantur nec tuto audiuntur.

XIII Hoc secutum puto Democritum ita coepisse: 'qui tranquille uolet uiuere nec priuatim agat multa nec publice', ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, et priuatim et publice non tantum multa sed innumerabilia agenda sunt; ubi uero nullum
15 officium sollemne nos citat, inhibendae actiones. Nam qui multa agit saepe fortunae potestatem sui facit, quam tutissimum est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare et nihil sibi de fide eius promittere: 'nauigabo, nisi si quid inciderit' et 'praetor fiam, nisi si quid obstiterit' et 'negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit'. Hoc est quare
3 sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere: non illum casibus hominum excerpimus 20
sed erroribus nec illi omnia ut uoluit cedunt, sed ut cogitauit; in primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutae cupiditatis dolorem cui successum non utique promiseris.

XIV Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus, transeamusque in ea in quae nos casus deduxerit nec mutationem aut consili aut status per-
25 timescamus, dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti uitium, non excipiat. Nam et pertinacia necesse est anxiosa et misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet, et leuitas multo grauior nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, et nihil mutare
2 posse et nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est: sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantum potest ab alienis et se sibi adplicet, damna non
3 sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio Zenon noster, cum omnia sua audiret submersa, 'iubet' inquit 'me fortuna expeditius philosophari.' Minabatur
Theodoro philosopho tyrannus mortem et quidem insepultam: 'habes' inquit 'cur tibi placeas, hemina sanguinis in tua potestate est; nam quod ad sepulturam pertinet, o te
4 ineptum, si putas mea interesse supra terram an infra putrescam.' Canus Iulius, uir in primis 35
magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat quod nostro saeculo natus est, cum Gaius diu altercatus, postquam abeunti Phalaris ille dixit 'ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi', 'gratias' inquit 'ago, optime princeps.' Quid senserit dubito; multa enim mihi
5 occurrunt. Contumeliosus esse uoluit et ostendere quanta crudelitas esset in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi cotidianam dementiam? – agebant enim gratias et
40 quorum liberi occisi et quorum bona ablata erant. An tamquam libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis 'potuit post hoc iubere illum Gaius uiuere.' Non timuit hoc Canus; nota erat Gaius in talibus imperiis fides. Credisne illum decem medios usque ad supplicium dies sine ulla sollicitudine exegisse? Verisimile non est
7 quae uir ille dixerit, quae fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum 45
centurio agmen periturorum trahens illum quoque excitari iuberet. Vocatus numerauit calculos et sodali suo 'uide' inquit 'ne post mortem meam mentiaris te uicisse'; tum annuens centurioni 'testis' inquit 'eris uno me antecedere.' Lusisse tu Canum illa tabula putas? inludit.
8 Tristes erant amici talem amissuri uirum: 'quid maesti' inquit 'estis? Vos quaeritis an

9 immortales animae sint: ego iam sciam.' Nec desiit ueritatem in ipso fine scrutari et ex
 morte sua quaestionem habere. Prosequatur illum philosophus suus nec iam procul erat
 tumultus in quo Caesari deo nostro fiebat cotidianum sacrum: is 'quid,' inquit 'Cane, nunc
 cogitas? aut quae tibi mens est?' 'Obseruare' inquit Canus 'proposui illo uelocissimo
 momento an sensurus sit animus exire se', promisitque, si quid explorasset, circumiturum 5
 10 amicos et indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas,
 ecce animus aeternitate dignus, qui fatum suum in argumentum ueri uocat, qui in ultimo
 illo gradu positus exeuntem animam percontatur nec usque ad mortem tantum sed aliquid
 etiam ex ipsa morte discit: nemo diutius philosophatus est. Non raptim relinquetur magnus
 uir et cum cura dicendus: dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Gaianae 10
 cladis magna portio.

XV Sed nihil prodest priuatae tristitiae causas abiecisse; occupat enim nonnumquam
 odium generis humani. Cum cogitaueris quam sit rara simplicitas et quam ignota innocentia
 et uix umquam nisi cum expedit fides et occurrit tot scelerum felicium turba et libidinis
 lucra damnaque pariter inuisa et ambitio usque eo iam se suis non continens terminis ut 15
 per turpitudinem splendeat, agitur animus in noctem et uelut euersis uirtutibus, quas nec
 2 sperare licet nec habere prodest, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, ut
 omnia uulgi uitia non inuisa nobis sed ridicula uideantur et Democritum potius imitemur
 quam Heraclitum. Hic enim, quotiens in publicum processerat, flebat, ille ridebat, huic
 omnia quae agimus miseriae, illi ineptiae uidebantur. Eleuanda ergo omnia et facili animo 20
 3 ferenda: humanius est deridere uitam quam deplorare. Adice quod de humano quoque
 genere melius meretur qui ridet illud quam qui luget: ille ei spei bonae aliquid relinquit, hic
 autem stulte deflet quae corrigi posse desperat; et uniuersa contemplanti maioris animi est
 qui risum non tenet quam qui lacrimas, quando lenissimum adfectum animi mouet et nihil
 4 magnum, nihil seuerum, ne miserum quidem ex tanto paratu putat. Singula propter quae 25
 laeti ac tristes sumus sibi quisque proponat et sciet uerum esse quod Bion dixit, omnia
 hominum negotia simillima initiis esse nec uitam illorum magis sanctam aut seueram esse
 5 quam conceptum, <in nihilum redigi ex> nihilo natos. Sed satius est publicos mores et
 humana uitia placide accipere nec in risum nec in lacrimas excidentem; nam alienis malis
 torqueri aeterna miseria est, alienis delectari malis uoluptas inhumana, sicut illa inutilis 30
 6 humanitas flere, quia aliquis filium efferat, et frontem suam fingere. In suis quoque malis
 ita gerere se oportet ut dolori tantum des quantum <natura> poscit, non quantum
 consuetudo; plerique enim lacrimas fundunt ut ostendant et totiens siccos oculos habent
 quotiens spectator defuit, turpe iudicantes non flere cum omnes faciant: adeo penitus hoc
 se malum fixit, ex aliena opinione pendere, ut in simulationem etiam res simplicissima, 35
 dolor, ueniat.

XVI Sequitur pars quae solet non inmerito contristare et in sollicitudinem adducere. Vbi
 bonorum exitus mali sunt, ubi Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio uiuere,
 Pompeius et Cicero clientibus suis praebere ceruicem, Cato ille, uirtutum uiua imago,
 incumbens gladio simul de se ac de re publica palam facere, necesse est torqueri tam iniqua 40
 praemia fortunam persoluere; et quid tibi quisque tunc speret, cum uideat pessima optimos
 2 pati? Quid ergo est? Vide quomodo quisque illorum tulerit et, si fortes fuerunt, ipsorum
 illos animo desidera, si muliebriter et ignaue perierunt, nihil perit: aut digni sunt quorum
 uirtus tibi placeat, aut indigni quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius quam si
 3 maximi uiri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus totiens dignum laudibus et 45
 dicamus: 'tanto fortior, tanto felicior! Omnes effugisti casus, liuorem, morbum; existi ex
 custodia; non tu dignus mala fortuna dis uisus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna
 posset.' Subducentibus uero se et in ipsa morte ad uitam respectantibus manus iniciendae
 4 sunt. Neminem flebo laetum, neminem flentem: ille lacrimas meas ipse abstersit, hic suis

lacrimis effecit ne ullis dignus sit. Ego Herculem fleam quod uiuus uritur, aut Regulum quod tot clauis configitur, aut Catonem quod uulnera <uulnerat> sua? Omnes isti leui temporis inpensa inuenerunt quomodo aeterni fierent, et ad immortalitatem moriendo uenerunt.

XVII Est et illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas nec ullis 5
simpliciter ostendas, qualis multorum uita est, ficta, ostentationi parata; torquet enim
adsidua obseruatio sui et deprendi aliter ac solet metuit. Nec umquam cura soluimur, ubi
2 totiens nos aestimari putamus quotiens aspici; nam et multa incidunt quae inuitos denudent
et, ut bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda uita aut secura est semper sub
3 persona uiuentium. At illa quantum habet uoluptatis sincera et per se inornata simplicitas, 10
nihil obtendens moribus suis! Subit tamen et haec uita contemptus periculum, si omnia
omnibus patent; sunt enim qui fastidiant quidquid propius adierunt. Sed nec uirtuti
periculum est ne admota oculis reuilescat et satius est simplicitate contemni quam perpetua
simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus: multum interest, simpliciter uiuas an
4 neglegenter. Multum et in se recedendum est; conuersatio enim dissimilium bene composita 15
disturbat et renouat adfectus et quidquid inbecillum in animo nec percuratum est exulcerat.
Miscenda tamen ista et alternanda sunt, solitudo et frequentia: illa nobis faciet hominum
desiderium, haec nostri, et erit altera alterius remedium; odium turbae sanabit solitudo,
5 taedium solitudinis turba. Nec in eadem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad 20
iocos deuocanda. Cum puerulis Socrates ludere non erubescerat et Cato uino laxabat
animum curis publicis fatigatum et Scipio triumphale illud ac militare corpus mouebat
ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc mos est etiam incessu ipso ultra muliebrem
mollitiam fluentibus, sed ut antiqui illi uiri solebant inter lusum ac festa tempora uirilem in
6 modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda 25
est animis remissio: meliores acioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est
imperandum – cito enim illos exhauriet numquam intermissa fecunditas – ita animorum
impetus adsiduus labor franget, uires recipient paulum resoluti et remissi; nascitur ex
7 adsiduitate laborum animorum hebetatio quaedam et languor. Nec ad hoc tanta hominum 30
cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam uoluptatem haberet lusus iocusque; quorum
frequens usus omne animis pondus omnemque uim eripiet; nam et somnus refectioni
necessarius est, hunc tamen semper si diem noctemque continues, mors erit. Multum
8 interest, remittas aliquid an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad 35
hilaritatem homines publice cogentur, tamquam necessarium laboribus interponentes
temperamentum; et magni, ut dixi, uiri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant,
quidam nullum non diem inter otium et curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium
oratore magnum meminimus, quem nulla res ultra decumam retinuit; ne epistulas quidem
post eam horam legebat, ne quid nouae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus
illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt et in postmeridianas horas aliquid
leuioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem post horam decumam
9 in senatu fieri uetabant. Miles uigilias diuidit, et nox immunis est ab expeditione 40
redeuntium. Indulgendum est animo dandumque subinde otium quod alimenti ac uirium
loco sit. Et in ambulationibus apertis uagandum, ut caelo libero et multo spiritu augeat
attollatque se animus; aliquando uectatio iterque et mutata regio uigorem dabunt
conuictusque et liberalior potio. Non numquam et usque ad ebrietatem ueniendum, non ut
mergat nos sed ut deprimat; eluit enim curas et ab imo animum mouet et ut morbis 45
quibusdam ita tristitiae medetur, Liberque non ob licentiam linguae dictus est [inuentor
uini] sed quia liberat seruitio curarum animum et adserit uegetatque et audaciorem in omnis
10 conatus facit. Sed ut libertatis ita uini salubris moderatio est. Solonem Arcesilanque
indulsisse uino credunt, Catoni ebrietas obiecta est: facilius efficiet, quisquis obiecit [et],
crimen honestum quam turpem Catonem. Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam 50

consuetudinem ducat, et aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus
10 tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam siue Graeco poetae credimus 'aliquando et
insanire iucundum est', siue Platoni 'frustra poeticas fores compos sui pepulit', siue
Aristoteli 'nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit': non potest grande
11 aliquid et super ceteros loqui nisi mota mens. Cum uulgaria et solita contempsit 5
instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non
potest sublime quicquam et in arduo positum contingere quam diu apud se est: desciscat
oportet a solito et efferatur et mordeat frenos et rectorem rapiat suum eoque ferat quo per
12 se timuisset escendere. Habes, Serene carissime, quae possint tranquillitatem tueri, quae 10
restituere, quae subrepentibus uitiiis resistent; illud tamen scito, nihil horum satis esse
ualidum rem inbecillam seruantibus, nisi intenta et adsidua cura circumit animum labentem.